

RANKE LEGUJABB MŰVE.

Könyvismertetés.

(Weltgeschichte. IV. Theil. Das Kaiserthum in Konstantinopel und der Ursprung romanisch-germanischer Königreiche.)

„Az ellentétek világába tekintünk, melyben a múlt a jelenre hat s ebben ismét láthatók a jövő csirái.“ E néhány szóval jellemzi maga Ranke az új nagy műve negyedik kötetében tárgyalt kort a negyedik századtól a hetedikig; a középkor kibontakozását az ó-korból a kereszténység és a germán szellem együttes hatása alatt, a román-germán királyságok eredetének korát.

Kétségkívül a legnehezebb történetírói feladatok egyike a népvándorlás mozgalmas korszakának festése, az ellentétek ezen világának ábrázolása, „hol — Ranke szavaival élve — az eseményeknek nem nyugodt, egyenletes folyása van előttünk, hanem a figyelemnek különböző pontokra kell irányulni.“ A modern német történetírás nagy mestere e feladatot biztos kézzel oldotta meg s történetírói művészete tán egyik munkájában sem nyilvánul erőteljesebben. Többen megírták e korszak történelmét — köztük oly kiváló író, mint Gibbon — de talán az egy Laurent-t¹⁾ kivéve egynek sem sikerült a korszak politikai és szellemi életében uralkodó eszméket, a kor fölött uralkodó világtörténelmi erőket oly tisztán feltüntetni, s összefüggéseket oly világosan kimutatni, mint Rankenek.

Természetesen nem lehet feladatom ez alkalommal, hogy Ranket általában, mint történetírót méltányoljam, annyival inkább nem, mert egy kiváló írónk a modern német történetírás e legkiválóbb alakját a magyar közönségnek ép oly szép, mint alapos ismertetésben mutatta be²⁾. E helyett áttérek egyenesen a

¹⁾ Études sur l'histoire de l'humanité. T. IV. Le christianisme. T. V. Les barbares et le catholicisme.

²⁾ Csengeri Antal Történetírók és a történetírás. Összegyűjtött Munkái. III. k. 167. l.

historikus körökben rendkívül érdeklődéssel fogadott „Világtörténelem“ IV. kötete tartalmának ismertetésére, úgy a mint azt tömör átnézetben maga a szerző a kötet végszavában adja.

I.

A negyedik században a római császárság, mely még ekkor is azon hitben ringatta magát, hogy felöleli az egész világot, közigazgatási és politikai tekintélyét csaknem teljesen megőrizte. De míg benn vallási, addig kinn nemzetiségi bonyodalmakba került s ezeknek kimenetele határozott a birodalom jövője fölött. Még ekkor a kereszténység és pogányság küzdelme nem volt teljesen befejezve s már is kitört a keresztény vallás kebelében a felekezetek viszállya. E század a keresztény teológia genialis termékenységének kora, a mit az egyház legmélyebb szellemei a szentírás alapján kigondoltak, azt a zsinatok végzései szentesítik. E theologiai vizsgálódások és viták elől a császárság sem zárkozhatott el, és a római császárság mindenható tekintélyével szemben az egyházban uralomra vergődött orthodox tan oly hatalommá emelkedett fel, mely előtt a császárok, akár hajlandók voltak rá, akár nem, meghajolni kényszerültek. A papság és császárság szövetezése adott létet a görög-római katholicismusnak, mely ellökte magától az arianismus eltéréseit. Még tartott e vallási szakadás, midőn benyomultak a germánok, kik az arianismust még akkor fogadták el, mikor azt a császárok is védelmezték. De azóta a helyzet megváltozott; a császárság csatlakozott az orthodoxiához. Az arian vallásu germánok benyomulása tehát nemcsak nemzeti, de egyszersmind vallási ellentétet is jelzett.

E nagy eseményt a germánok invazióját a római birodalomba — mondja Ranke — nem szükség távoli nagy népmozgalmakból vezetni le. Az invazió általában a german történelem tovább fejlődése volt. E fejlődésnek első korszaka magában foglalja a rómaiak invazióit Germaniába és ezeknek meghiusulását; a második pedig a századokon át tartott villongást a római limeseknél. E második korszakból válnak ki a régi góth törzstönököknek a monda homályától körülvelt alakjai: Hermanerich a hódító, Athanerich a békés fejedelem. A harmadik korszakot képezik a germánok invaziói a római birodalomba. Belviszállyok és erőteljes versenytársaktól szenvedett csapások kényszerítették a góthokat, hogy a római határokat átlépjék. Kezdetben, mint a rómaiak szövetségi léptek fel, mit nagyban elősegített azon körülmény, hogy arian vallásu császár Valens ült a trónon. De a vallási viszály helyett kitört a nemzetiségi viszály, melynek Valens áldozatul esett. Utóda Theodosius, mivel a góthokat ki nem űzhette, ki-

egyezett velök s felvette őket szolgálatába. De az ellentét a góthok és a császárság között fennmaradott. Theodosius a katolikus felekezet híve volt s az orthodox tant a birodalomban uralomra juttatta. Ellenben a góthok között épen ekkor élt Ulfilas, ki a szentírás lefordítása által népe arián vallásának nemzeti alapot adott. Ez összeköttetés két ellenkező vallásfelekezet és nemzetiség között készíti elő a későbbi események bonyodalmaait.

A római birodalomba telepedett góthok között — kik a fegyver használata közben túlnyomó hatalmuknak hamar tudatára jöttek — két ellentétes és mégis hasonló irány tűnik fel. Azok, kik rendszer szolgálatban állottak azt vélték, hogy Konstantinápolyt a birodalom új fővárosát hatalmukba ejthetik, nem azért, hogy elpusztítsák, hanem hogy a császárság oldala mellett uralkodó állást foglaljanak el. E kísérletnél bukott el egy góth vezér Gainas. Mások a nyugoti birodalomban kerestek új hazát; Alarich, ki mindenekelőtt egy független katonai méltóság elnyerésére törekedett, meg nem szűnő alkudozások között a régi Rómáig hatolt és ezt csakugyan el is foglalta. De Rómát ekkor épen inséges helyzete mentette meg; sem a város környéke, sem általában Itália nem nyújtott a góthoknak oly szilárd posztit, melyben magokat fenntarthatni reménylették volna. Mint Gainas az új, úgy Alarich a régi Róma előtt meghátrálni kényszerült. Ha Alarich utóda Ataulf — a mint állítják — csakugyan azt tervezte, hogy a rómaiakat és góthokat egy kormánypálcza alatt egyesíti, annyival inkább méltó az elismerésre, hogy midőn ez kivihetetlennek bizonyult be, oly eszmét karolt fel, mely valóban keresztül vitetett. Ataulf nem volt hajlandó, mint előde minden perczben kardot rántani. Messze kiható tervei voltak, de szerződéssel vagy alkudozásokkal a szövetséget a császársággal mindig fenntartotta. Midőn a császárság tekintélyét Galiában megmenti az uralkodó házhoz házasság útján igyekszik közeledni. Erre támaszkodva kísérletet tesz, hogy Dél-Galliában egy külön területet maga és góthjai számára megszerezzen. Csakugyan azon kerületekben, melyeket ő először elfoglalni törekedett, emelkedett fel később a nyugoti góth birodalom.

Ugyanakkor más germán törzsek is nyomultak a nyugoti tartományokba hasonló szándékkal. Némelyek közülök keleti Galliában, mások a Pyreneken túl telepedtek le a bennszülöttek beleegyezésével, kik az általános viharban előnyösebbnek vélték az ellenséggel egyezségre lépni, mintsem hogy a római uralom alatt kitéve legyenek e germán népek fosztogatásainak. Az ezektől származó új nemzedék a harcziás vándorlási kedv és a nyugotrómai birodalom zavarainak hatása alatt még sokkal több önállósággal lépett fel. Egy germán raj átkelt Afrikába s elfoglalta

azon tartományt, hol Káthagó virágzott. E vállalat élén oly egyén állott, ki a helyzetnek tökéletesen megfelelt, Genserich vándal király, soha sem nyugvó merész vállalkozási szellemmel, helyesen mérlegelve úgy a külviszonyokat Görögországhoz és Italiához, mint egy állandó kormány belső feltételeit, kegyetlen és barbar, de egyszersmind értelmes és határozott.

A rómaiak és germánok között ily formán kifejlődött kétséges viszonyok között lépett fel a nagy népfőnök, ki történelmi súlyt adott a hún hatalomnak, mely a két küzdő világelem mellett emelkedett fel és mindkettőt fenyegette. A germánok megosztottak Attila és a rómaiak vezére Aetius között. Egyik oldalon a keleti góthok, gepidák és herulok, másik oldalon a nyugoti góthok és burgundok vezérei egyformán alárendelt helyzetben tűnnek fel. Nagyobb erőt fejtettek ki a római részen állók és ezek jutottak most tulnyomó hatalomra. Attila elbukott. Halálával a vele szövetségben állott népek is visszanyerték önállóságukat s ép oly fenyegető állást foglaltak el a római birodalommal szemben kelet felől, mint a többiek nyugot felől. Ez utóbbiak közül kétségkívül legkiválóbb Theodorich nyugoti góth király, ki egy komoly veszély pillanatában nemzetét a rómaiakkal egyesítette s ezáltal magának Galliában szilárd helyzetet biztosított. Ekkor halt ki Rómában Theodosius családja. Ezen esemény és következményei a germánok állását a birodalomhoz lényegesen megváltoztatták. A germánok első letelepedései a birodalomba az uralkodó elnézésével, sőt beleegyezésével történtek; a császárság legfelső tekintélye mindig fenntartatott. Még a vandalok is, bár erőszakosan nyomultak be, összeköttetésbe igyekeztek lépni a ravennai udvarral.

De Theodosius családjának kihalása után a germánok nem voltak hajlandók az ismét Konstantinápolyban központosuló tekintély előtt meghajolni; és ha nem is kimondott, de tényleg független állást foglaltak el.

Itáliában germán csapatvezérek léptek fel, kik egyszersmind római patriciusok voltak s kik természetesen arra törekedtek, hogy minden Konstantinápolyból jövő befolyást visszautasítsanak. Az első, Ricimer egymásután tette le a császárokat, kik kinevezetéseket a konstantinápolyi udvarnak, vagy a római senatusnak köszönhatték. A másodiknak Odoakernek sikerült a senatussal egyesülve Konstantinápolylyal szemben oly erős állást foglalnia el, hogy itt Italia közvetlen uralmának reményéről lemondottak. Odoakernél jelenik meg először a küzdő világhatalmak között a független Itália eszméje. Mint patricius Italia szabályos kormányzásának politikai gondolatát erélyesen fenntartotta. De állásának még volt a gyöngéje oldala. Azáltal, hogy viszályba keveredett a

szomszéd germán fejedelmekkel, kik ősrégi származásu királyok voltak és a római birodalom igényeit érvényesítette oly hatalmat ingerelt maga ellen, melynek ereje az övét felülmulta. Theodorich a keleti góthok királya, hogy vérrokonait a rugiai királyokat megboszulja, felkelt Odaaker ellen. Theodorich a kelet-római birodalom belső viszállyaiban és külviszonyaiban elfoglalt állása által oly tekintélyre emelkedett, hogy a konstantinápolyi császár az Italia ellen irányult góth expedíciót, ha talán akarta volna, sem lett volna képes megakadályozni. E hadjárat indokai Theodorich ellenségeskedése Odaaker iránt és összeköttetése a byzanci udvarral, Odaaker megöletéséig Theodorich minden ízében germán maradt. A vetélytársán kivitt győzelem után arra törekedett, hogy fenntartsa a római birodalom alapját képező intézményeket, de összekötve a harezias góth nemzet és a maga családjának uralmával. A következetesség, melylyel e cél felé törekedett, nevét halhatatlanná tette; mint a latin miveltség ápolója tűnik fel Itáliában s ugyanakkor, mint az összes germán népek főnöke; bár cím nélkül de tényleg nyugot-római császár. Őssze tudta egyeztetni az erőszakkal létesült katonai hatalom fennállását az ország szükségleteivel. A legkiválóbb nehézség mibe ütközött a germanoknak és a bennszülött itáliai lakosságnak valláskülönbsége volt. De mivel eleget tett azon vallási eltérésnek, mely már ekkor a latinok és a görögök között fennállott egész negyedszázados uralkodása alatt megőrizte a hatalom teljes birtokát.

A góthok és a keleti germán népek mellett ugyanekkor a nyugoti germán népek is sokszoros változó összeköttetésbe léptek a római birodalommal. A frankok és a szászok első támadásait a birodalom ellen Constantius verte vissza. Nemsokára ezután a frank törzsből egyes főnökök válnak ki, kik magoknak a római szolgálatban nevet és befolyást szereztek. De a kiválóan harezias nemzetet ily alárendelt viszony hosszasan nem elégithette ki. Különben is a körülmények nagyobb vállalatokra ösztönözték. A római birodalom nem volt már nyugaton szilárdul képviselve, Italia önálló lett. E két körülmény nyitott utat a frankoknak Galliába s Chlodwigban megtalálták a fejedelmet, ki a helyzetet tökéletesen átértette. Chlodwig a frank birodalmat kettős nemzeti alapon emelte fel; azáltal, hogy a kereszténységet az arián eltérésekkel ellentétben vette fel, azaz azáltal, hogy a katolikus hitet fogadta el, megnyerte a bennszülött román lakosságot s ennek lelki vezéreit és a mellett, mivel tisztán germán népek lett is uralkodott, a germán szellemmel meg nem szűnő összeköttetésben maradt. Az orthodox kereszténység az egymással küzdő elemeket a román és germán elemet kormánypálczája alatt egyesítette. Csakis Theodorich túlnyomó hatalma gátolta Chlod-

wigot abban, hogy hódításait tovább terjeszsze, úgy hogy az ő ellentétes állása daczára is a germán népek egysége a keleti góth király hegemoniája alatt bizonyos fokig megvalósult. Nem lehet előzetesen állítani, hogy ez állapot tarthatatlan lett volna, feltéve, hogy Theodoricht méltó utódok követik. A történelem folyását nemcsak az általános tendenciák határozzák meg, szükség van nagy emberekre, kik ezeket érvényre emeljék. Két esemény vágott össze: Theodorich elhalt oly örökös nélkül, ki politikai rendszerét képes lett volna folytatni; családjában és népében viszályok törtek ki, mik azt lehetetlenné tették. Ellenben Konstantinápolyban oly ember ült a trónra, ki el tudta fojtani a belső oppositiot, mely elődei kormányát meggyöngyítette s képes volt egyesíteni a birodalom még mindig tekintélyes erőit, úgy hogy a megújult császársággal az új germán államok közül egyik sem mérkőzhetett meg.

E császár Justinian volt. Justinian ezéül tűzte ki: megsemmisíteni a germánok függetlenségét a régi birodalom határai között. A császár e politikáját misem segítette jobban elő, mint azon körülmény, hogy a germán királyi családok tagjai erős vonzalommal viseltettek Konstantinápoly iránt s ezáltal népeik tisztán germán szellemével összeütközésbe jutottak. Még akkor is, ha ez összeütközésekben a hatalom más főnökökre szállott át e vonzalom idővel ez utóbbiakat is megragadta. A vandal Gelimer vitéz ellentállás után végezetre személyesen meghódol a császárnak. Az erélyes góth Vitiges, ki Itália birtokbavételét hosszú időn át akadályozta, szüntén meghajol ugyanazon sors előtt. De voltak a császárságnak határozott ellenfelei is. Afrikában Tzazo, Itáliában Ildebáld s mindenekelőtt Totila. Megjelennek ezenkívül most a frank királyok is, kik a velök született tetterővel ravaszságot és belátást egyesítettek. A nagy keleti góth király halála után a frank királyok egy pillanatig sem késtek Theodorich germán szövetségeseit leverni. Szívesen nézték a góth hatalom bukását Siciiliában és Alsó-Olaszországban, de minden áron megakadályozni igyekeztek, hogy Felső-Itália ismét a keletrómaiak kezébe kerüljön. A frankok képezték Totilának, ki szárazon és tengeren sokoldalú tevékenységet fejtett ki, legerősebb hátvédét. Egy pillanatig Justinian alatt a keletrómai hatalom Itáliában ingadozott és hanyatlani kezdett. De egy új nagy erőfeszítés, melynél germánok is működtek közre a keletrómaiak javára döntött. Totila és Tejas a góth nemzet előharczosai nem voltak képesek ellentállani az eunuch Narses fegyelmének és stratégiájának. A görög haditudomány előtt elbuktak azon frank főnökök is, kik Italia elfoglalását megkísérették.

Justinian ezután a pyrenei félsziget partvidékeit is birtokba vette. Az ő zászlói lobogtak Bordeaux-ban, uralkodott Cantabriában s összeköttetésbe lépni igyekezett az angol-szászokkal. Ki tudná megmondani, hová vezetett volna egy egységes értelemmel és erélylyel vezetett hatalom küzdelme az egymással folytonos viszályban álló germánok ellen? De az is világos volt, hogy Konstantinápolyból a római viláгурalmat még egyszer felújítani lehetetlen. Erre a byzanci udvar teljességgel nem volt képes már csak azért is, mert mindig pénzzel fogadott idegen csapatokat küldött a harctérre. Már látszott, hogy a görög birodalom a győzelmeket sem képes elviselni. A birodalom hadierejét nemcsak a germánok vették igénybe, a hatalom fenntartására Ázsiában szintén nagy erőfeszítéseket kellett tenni. Justinian halálával egész rendszere elbukott. Mindjárt az első trónváltozás eltérést idézett elő rendszerétől. Beszűntették a segélypénzek fizetését, melylyel eddig a harcziás független néptörzsek Byzanc szolgálatába vonattak. A bizalmi emberek, kik eddig a kormányt vezették, elvesztették tekintélyüket. A római világ ezen általános hanyatlása közben az eddig függésben tartott népek is képesek lettek önállóan mozogni. A Justinian által Noricumba telepített longobardok betörték Italiába. Legkiválóbb támogatóik az avarok voltak, kiket Justinian szintén a keletrómai birodalom érdekeihez kötött volt. A longobardok a germán principiumnak új képviselőt adtak s mindenekelőtt nekik lehet tulajdonítani, hogy a keletrómai birodalom Itáliában kivivott állását meg nem tarthatta.

Justinian utódai még mindig nem adták fel a birodalom régi igényeit. Mauritiuz tekintélyének tudatától áthatott intéseket intézett Austrasiái Childeberthez, de teljesen eredménytelenül. A frankok bár korán megkezdették az ellenségeskedést a longobardok ellen, elnézték, hogy a longobard birodalom Itáliában megszilárduljon és hogy a görögök Italia keleti partvidékeire szoríttassanak.

A Merovingeken és összeköttetésükön az egyházzal, mely a keletrómaiak befolyását Galliára lehetetlenné tette nyugodott a germán principiumnak most ismét előtérbe lépő hatalma.

A hatodik század második felében a germán elem egyszerre új erővel emelkedett fel a pyrenei és apenin félszigeten.

A nyugoti gothok felingerülve a keletrómaiak benyomulása miatt a sajátjoknak tekintett tartományba Spanyolországba minden erejüket összeszedték e támadás visszautasítására. Ekkor dönt el a félszigeten az arianismus és katholicismus régi küzdelme. Leovigild a keletrómaiak támadásának visszaverésével az arianismus uralmát ismét biztosítani hitte. De az arianismus megtartása a katholicus frankokkal szükségképpen szakításra vezetett volna.

Reccared előnyösebbnek tartotta a Merovingek példáját követve a katolikus hitre térni át, mert csak ez tette lehetségessé, hogy a góthok a bennszülöttekkel békés viszonyba lépjenek. Az erőszakos, csak fegyverforgatáshoz szokott fejedelmek kénytelen voltak tekintetbe venni alattvalóik vallási követeléseit. A keletrómai igények által felkeltett ellenhatás ösztönözte egyfelől a germánokat, másfelől a bennszülötteket, hogy egymásközt kiegyezzenek.

Mauricius bukása nem vetett ugyan véget Konstantinápoly igényeinek, de többé már nem lehetett komolyan megkísérteni ezeknek érvényre emelését. A latin világ közös érdeke volt ellentétes állást foglalni el a görögökkel szemben; ez utóbbiak ugyanazon időben üzentek el a liguriai partokról a longobardok, a spanyol partokról a nyugoti góthok által. A nyugoti góthok példája visszahatott a longobardokra. Ezek is elfogadták az olaszok katolikus vallását. A katholicismus elfogadása és a külön nemzeti törvényhozás a két most már germánromán birodalomban összefügg. A longobard Rothari és a nyugoti góth Kindaswinth kortársak.

Nem foroghat fenn kétség a fölött, hogy az egyháznak kiváló része volt a két nemzetiség összeolvasztásában ugy Galliában, mint Spanyolországban és Italiában. Nevezetes körülmény, hogy ez különböző megegyezések útján jött létre, melyek mind a királyok főuraságát, mind a három birodalom elkülönítését biztosították. Spanyolországban és Galliában a zsinatok lépnek előtérbe, melyek az idő folyamában kiképződött legfelső hatalom erőszakos gyakorlatát ismét korlátok közé szorították. A hetedik század első fele és közepe annak köszönhetik különös állásukat az események szövevényében, hogy bár folytonos belső küzdelmek között ezen, az emberiség történelmére megbecsülhetetlen eredményekre vezettek.

A nyugoti kontinensen ezáltal megalapított rendszer már elég erős volt arra, hogy visszahasson Britanniára. A helyzet itt annyiban különbözött, hogy itt nem volt római lakosság és az ókelták, bár keresztények voltak, ellentétben állottak a germanokkal. Döntő itt is a germánok egyesülése a katolikus gall-római felekezettel. A római birodalom bukása ugy látszott, hogy elkülönítette e szigetet a történelmileg kifejlett általános culturától. De a vallás létrehozta a legszorosabb összeköttetést a tartományi függetlenség fenntartásával.

Ily formán a vallás és nemzetiség összeütközéseiben új birodalmak alakultak, Italia és Spanyolország ezáltal alakultak át, Gallia frank Brittanian pedig angol-szász állammá változtak át.

III.

Mint e rövid átnézetből látható Ranke e munkájából sem hiányoznak az új szempontok, az eltérések a régi megszokott út-

ról. A germán népek megjelenésénél a római birodalomban Ranke határozottan új álláspontot foglal el. Elismeri ugyan, hogy a góthok átkelése a Dunán Valens alatt és megtelepedésük a római birodalomban világtörténelmi esemény, de nem ismeri el azon bevett történelmi felfogás jogosultságát, mely a góthok eme fellépésében kezdetét látja a középkor első századaiban lefolyt nagy átalakulásnak, mit a történelemben általánosan népvándorlásnak szoktak nevezni. „Kifogásolom e kifejezést — mondja Ranke a népvándorlásra vonatkozólag — mert nagyon is bizonytalanok azon combinatiók Kelet-Ázsia történelmével, melyek ennek okadatolására felhozhatnak; a mit pedig a germán népek vándorlásáról elbeszélnek, az legnagyobb részben a germán őskor nem történelmi felfogásából származik.“ Ranke, mint már az átnézetben is említve volt, a germánok benyomulását a római birodalomba egy szerűen a germán történelem tovább fejlődésének tekinti; szerinte az invasio nem egyéb, mint természetes folytatása a rómaiak és germánok között a limeseknél századokon keresztül vívott küzdelemnek. E küzdelmek oly annyira lényegét alkotják ugy a római császárság, mint a germán népek történelmének, hogy ezek mellett a távoli viszonyokból eredő indokokat bátran alárendelt természetűeknek lehet tekinteni.

Mély történelmi felfogással jelöli ki Ranke Mauricius kelet-római császár bukásában azon eseményt, mely a római császárság mindedig fenntartott politikai rendszerének bukását megpecsételi, és azon időpontot, midőn a római császárság megszűnik kifelé hatni, midőn „Byzanc önmagába vonul vissza.“ Bizonyos tekintetben itt veszi kezdetét a középkor. „Ez esemény — mondja Ranke Mauricius bukására ¹⁾ — az általános történelemnek fontos momentumát képezi. A római birodalom Mauriciusban még egyszer méltó és erőteljes képviselőre talált, ki a birodalom minden igényeit rendületlenül fentartotta. Most e császárt a hadsereg és a főváros felkelése elbuktatta. Bátran lehet állítani, hogy nem volt több méltó utóda. Rögtön minden külviszonyban átható változás állott be. A perzsákkal Mauricius kiegyezést hozott létre. Halálával a perzsák szövetségesük gyilkosai ellen felkeltek. Kibört azon háború, mely huszonnégy éven át pusztította mindkét birodalmat. E háborúhoz kapcsolódik keleten a viszonyok teljes átalakulása; a világtörténelemben új korszak nyílik meg. Nem kevésbé nevezetesek a nyugaton előidézett visszahatások. Egyike a legfontosabbaknak az avarokkal 604-ben kötött béke, mely tulajdonképpen a balkán félsziget feladását jelezte. Egy másik kiegyezésben, melyet Phokas a longobárdokkal kötött Itália legnagyobb

¹⁾ Mauricius egy Phokas által szított katonai forradalomban egész családjával együtt legyilkoltatott 602 nov. 27-én.

részének függetlensége kimondatott. Csakis e trónváltozással kezdődik a longobardok függetlensége. A harmadik kiegyezés végre emancipálta a szentszéket a konstantinápolyi udvar hatalma alól.

Mint Rankének többi munkáiban úgy ebben is szerepet játszik az egyéni momentum. „A történelem folyását nemcsak az általános tendenciák szabják meg, szükség van nagy egyénekre, kik azokat érvényre emeljék,“ ez Ranke történetírásának egyik alapelve s az egyéni momentum érvényesítése által sikerült is neki e századoknak a források szegénysége miatt egyhangu és unalmas történelmébe élénkséget és érdeket önteni. Mily megkapó, hatalmas vonásokkal festi Alarich, Odoaker, Theodorich, Chlodwig és Justinian kimagasló alakjait! De más oldalról, ha nem esalódom, épen az egyéni momentum túlságos kiemelése s más tényezők háttérbe szorítása vagy teljes mellőzése Ranke előadását néhány helyen egyoldaluvá, sőt tévéssé teszi. Helyesen jegyzi meg Ranke ez új művének egy német bírálója ¹⁾, hogy nagyon is igaz Ranke észrevétele, hogy a germánok benyomulásánál a személyes indulatok nagy szerepet játszanak, de azon előadási módon, mely szerint Ranke a germánok sikereinek megfejtésére a birodalom különböző politikai hatalmainak viszályait előtérbe tölja, bizonyos egyoldaluság vonul át. Még egy más példát is hozhatok fel. Belizár és Narses itáliai hadjáratairól beszélve Ranke ezt mondja: „a frank királyok szívesen elnézték a góth hatalom bukását Siciliában, de minden áron megakadályozni igyekeztek, hogy Felső-Itália ismét a kelet-rómaiak kezébe kerüljön.“ Ha valaki Gergely toursi püspök krónikájából s más egykoru forrásokból olvassa a szó teljes értelmében barbar frank királyok életét s tanulmányozza jellemöket, alig képes rólok ily nem közönséges politikai belátásról tanuskodó számítást feltételézni. Teljességgel nem látszik valószínűnek, hogy a barbar frank főnökök ilyen újkori államférfihez illő politikai combinatiókkal törődtek volna s úgy vélem, hogy legalább is fölösleges volt a frankoknak Itáliába intézett rabló hadjárataiból politikai hadjáratokat csinálni. Különben a hirhedt Genserich vagy a nem kevésbbé barbar és kegyetlen Chlodwig idealis ábrázolása Rankenál azon gondolatot kelti fel a nem német olvasóban, mintha a germán faj dicsőítésének Németországban már az unalmasságig vitt divatja megragadta volna magát Ranket is, kinek pedig történetírói részrehajlatlanságát eddigi művei után a franczia kritika is méltán kiemelte ¹⁾.

Tagadhatlanul legszebbek és legtanulságosabbak Ranke új művében azon részletek, melyekben az egyház és állam viszonyát,

¹⁾ Pöhlmann a *Historische Zeitschrift* 1884. évi folyamában (52. Bd.)

¹⁾ Saint-René Taillandier. *Historiens modernes de l'Allemagne. Revue des deux mondes.* 1854. évf.

a kereszténység és pogányság végleges küzdelmét, a keresztény vallás tanainak vegyülését az ókor bölcsészeti tanaival, a katholicismus és arianismus küzdelmét, a latin theologia kifejlődését, — „mely philosophia és egyházkormányzat egyszerre“ — a kizárólagos tekintélyt követelő orthodoxia megalakulását, és a római szentszék lelki felsőségének megalapítását tárgyalja. Igen szépen mutatja ki, hogy az egyház-vallási momentumon nyugszik az újkor összefüggése az ó- és legrégebbi koral. „A mint a vallás átszármazott — mondja erre vonatkozólag a végszóban -- nemesak magában véve, hanem azon alakban, melyet az egyháztól kapott, a régi cultura minden elemét magában foglalta és a nélkül nem is ültethetett volna tovább. A kereszténységgel a tudományos és irodalmi institutiók is, a mennyiben ezzel összefüggésben állottak, átszállottak az újonnan alakult birodalmakra és nemzetiségekre. Az egyház nem zárta ki sem a bölcsészetet, sem a történelmet. Magok az egyházi szerzők a legrégebbi hagyományokat vették fel kiindulási pontul. Az itt alapul felvett általános történelmi momentumnak lehet tulajdonítani, hogy a legrégebbi világot az új nemzetek multjának tekintették s ezeknél a nemzeti mythoszok és mondák háttérbe szorultak.“

Mint a harmadik kötetet úgy ezt is analekták czim alatt forrástanulmányok zárják be. Összesen öt szerzőt (Eusebius, Zozimus, Procopius, Jordanes, Tours-i Gergely) tesz Ranke e fejezetben tanulmány tárgyává és pedig nem csak azért, hogy az illető korszakra vonatkozó tudományos tanulmányokat előbbre vigye és e szerzők esetleges tévedéseivel foglalkozzék, hanem főképpen azért, hogy megismertesse és méltányolja az álláspontot, melyet e szerzők mindenike az általa leirt eseményekkel szemben elfoglal. „Mindenikben feltűnik előttünk — úgymond -- azon kor, vallás és nemzetiség kifejlődése, melyhez az illető szerző tartozik.“ Így látjuk miként nyomja el Eusebiusnál a keresztény felfogás a tisztán történelmi felfogást, míg Zozimusnál teljesen előtérbe lép a pogány római szellem reakciója a kereszténység és a betolakodott germánok ellen. Procopiusnál a régi történetírás világnézetével találkozunk úgy a mint az Polybius óta kiképződött, bár e szerző nem ellensége sem a kereszténységnek sem a germánoknak; míg Jordanes már — és pedig ő először — a germán szellemet juttatja kifejezésre. Mint e két utóbbi úgy Tours-i Gergely is a hatodik század második felébe tartozik. Nála már a szentek legendái és a dogmatikus meggyőződés uralkodnak, de élenken feltűnnek a germán traditiók is. „Tours-i Gergely az ó-szövetség historiai könyveit utánozta még pedig gyakran szó szerint; mire az általa feldolgozott anyag theologiai legendaszerű volta is alkalmat nyújtott. E hang munkájának bizonyos egységet

és ezáltal vonzó erőt kölcsönöz. A latinok között Tours-i Gergely az első, ki e hangon szól s ezért példánykép lett a későbbi időkre. Ha a régi világnézet átmenetelének korát a keresztény világnézetbe általánosságban megakarnók határozni, úgy azt a hatodik század második felére kellene tennünk, és a ki erre leginkább közreműködött az Tours-i Gergely volt.“

Már e forrástanulmányok mutatják a roppant különbséget Ranke Világtörténelme és a Németországban nagy népszerűségnek örvendő, nálunk is eléggé elterjedt Weber, Becker, Schlosser-féle világtörténelmi compendiumok között. Mint egy német író — ha nem csalódom, épen Weber — képletesen ugyan de találóan megjegyezte Ranke e munkája által a világtörténelmet nemesi rangra emelte.

Dr. Mika Sándor.